

ИКОНОМИЧЕСКИ РЕЗУЛТАТИ ОТ ДЕЙНОСТТА НА ПОЛУПАЗАРНИТЕ ЗЕМЕДЕЛСКИ СТОПАНСТВА В БЪЛГАРИЯ

Христина Харизанова

Университет за национално и световно стопанство, София

Резюме

Във всички нови страни членки на ЕС има относително голям процент малки стопанства. Една част от тях използват почти изцяло произведената от тях продукция за задоволяване на потребностите на домакинствата си, а другата произвежда по-големи количества от собствените ѝ потребности и реализира излишъците на пазара. Икономическите резултати от дейността на тези структури представлява интерес пред изследователите работещи в областта на реструктурирането на аграрния сектор, като се отхвърли или приеме твърдението, че малките стопанства като цяло са ниско-доходни. Доклада е изготвен на база проучване на земеделски стопанства.

Ключови думи: аграрни структури, приходи, малки и полупазарни стопанства
Key words: agricultural structures, small and semi-subsistent farms, income

Увод

Земеделието е традиционен сектор за българската икономика. След 2007 г. то се средата, в която функционира е нова, поради членството на България в ЕС. Развитието на аграрния сектор, към положително е важен критерий за благополучното развитие на страната ни. Особено на българското земеделие, е че е с ясно изразена дуалистична структура. Малките непазарни и полупазарни земеделските стопанства (ППЗС) са с най-голям брой, но от друга страна големите стопанства стопанисват над 90% от обработваемата земя. Тъй като за големите стопанства е възможно по-лесно спазването на механизмите за регулиране и управление на аграрния сектор, то за дребните, нестокови стопанства не може да се очаква съществен потенциал за растеж. При тази ситуация безспорен интерес представляват резултатите от дейността на полупазарните стопанства в България, за които може да се допусне, че имат потенциал за развитие.

Основната цел, която се постига в доклада е да се проследят икономическите резултати от дейността им и до колко могат да бъдат конкурентоспособни според собствените им възприятия.

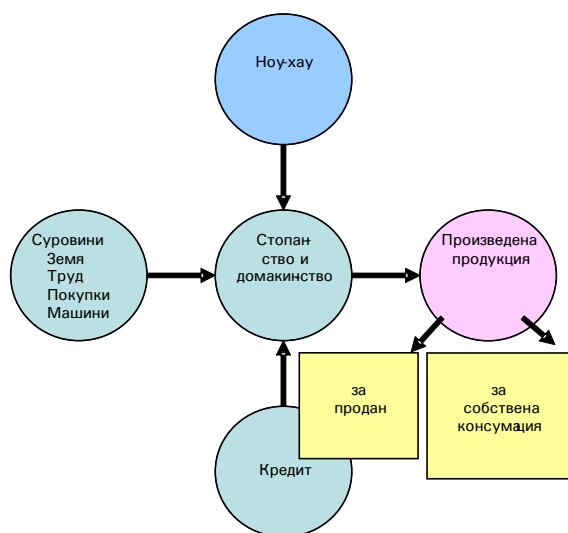
1. Същност и характеристика на полупазарните стопанства

Полупазарното земеделско стопанство, като термин е сравнително нов, но като структура литературното проучване доказва, че е характерна за страните от Централна и Източна Европа. До 2003 година в България, официална

характеристика на този тип стопанство, няма. Стопанствата могат да се разгледат като самостоятелно управлявани единици, които са подвластни на множество фактори, които оказват силно влияние върху тяхното развитие. Един от най-често срещаните подходи е системният подход /Чаянов, Станков, Кънчев, Дойчинова, Боели, и др./ според който земеделското стопанство е сравнено с предприятие и се разглежда като система от взаимосвързани елементи за общи действия за постигане на общи цели. По този подход земеделското стопанство е сравнено като входно-изходна система, чиито производствени фактори са във взаимодействие. На входа се характеризира с чертите на купувач на производствени фактори нужни за производството, а на изхода се явява като продавач на вече произведената продукция. Чрез това определение, земеделското стопанство приема присъщите черти на всяко едно предприятие.

Автори като Бухенрайдер, Мишев, Давидова, Мишева, Пенева, Лерман, Костов, Лингард и др. характеризират земеделско стопанство с неговата земя, на която може да бъде изградена селскостопанска инфраструктура като сондажни кладенци, напоителни канали, обори, складове, както и самата къща. Тези автори преплитат стопанство и домакинство, като развитието на стопанството до голяма степен зависи от това на домакинството. По своята същност и характеристика от една страна приличат на натуралните стопанства от гледна точка на социалния елемент, който притежават, а от друга на стокови стопанства, по-

ради факта, че част от продукцията бива продавана. Голяма част от авторите обясняват развитието на аграрната дейност по-скоро с начин на живот, отколкото успешен аграрен бизнес. Интересно е да проследи дали и икономическите резултати от дейността на подобен род структура, може да се счете за усъществен аграрен бизнес или е по-скоро начин на живот. Полупазарните земеделски стопанства, преплитат в себе си от една страна производствена аграрна дейност и от друга, целите на домакинствата. Тези стопанства много точно се описват чрез модел, предложен от Зви Лерман (фиг. 1.).

Фиг. 1. Модел на малки земеделски стопанства

В този модел е хваната същността на движение на типичната система, описана чрез вход и изход, като в изходната част е разделена произведената продукция, според нейното предназначение. В същото време показва, че се наблюдава преплитане между стопанство и домакинство. Този модел е доста опростен, тъй като в действителност, има множество външни фактори, които влияят върху стопанството и неговото развитие – като климатични особености, икономическа ситуация, инфраструктура и др.

2. Втора глава Изследване на ППЗС

2.1. Изследване на ППЗС в България

През 2007 година по проект S-farm¹ с ръководител за България проф. д.ик.н Пламен Мишев беше извършено анкетно проучване² на 185 земеделски стопанства, подбрани според приетото определение за термина полупазарно стопанство. Изследваните обекти бяха анкетирани обстойно, като предварително бяха филтрирани именно тези стопанства, чиято характеристика в най-голяма степен отговаря на термина полупазарно земеделско стопанство. За определяне на икономическия размер бяха подготвени материали, на базата на които бе пресмятано предварително дали дадения стопанин попада в извадката. Икономическият размер се изразява условно с термина „европейска икономическа единица“, отговаряща на „общата стандартна разлика“ – разликата между brutния селскостопански продукт и разходите свързани с този продукт.

Икономическите единици са получени, като изчислената за съответното земеделско стопанство обща стандартна разлика се раздели на левовата равностойност на 1 200 евро (използва се официалният курс на БНБ - 1 евро = 1,95583 лв.).

Характеристика на анкетираните стопанства

След обобщаване на резултатите от анкетите може да се направи извода, че едно средно стопанство обработва приблизително 22 декара земя, като много малка част от земеделските стопанства наемат допълнително земя. По скоро, стопанствата отдават част от земята си, с цел получаване на продукция за влагане в животновъдството.

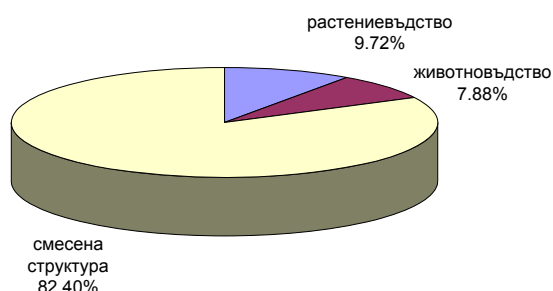
Относно специализацията на изследваните полупазарни стопанства, ясно се откроява смесената структура на производство. 17,6% от всички анкетирани имат ясно изразена структура (животновъдна или растениевъдна) а всички останали имат смесена структура (фиг. 2.).

2.2 Икономически резултати от дейността на ППЗС в България

За да се изясни икономическата същност следва да се пресметне и производителността на труда.

¹ Project „Sustainability of Semi-Subsistence Farming Systems in New Member States and Acceding Countries“, contract No 150652-2006 F1SC-DE.

² Данните от проучването са за 2006 година.

Фиг. 2. Разпределение на стопанствата, според специализацията им, на база икономически размер

2.2.1 Производителност на труда

За анкетираните 185 стопанства, средния размер на едно домакинство е 2,91 души. След направени изчисления от обработените въпроси за разпределение на времето за селскостопански дейности възлиза, че за всяко едно стопанство се влага 197 дни, от които 189,9 дни са в силен сезон и 7,2 дни в слаб сезон (взети са в предвид собствен труд и нает с и без заплащане), при осем часов работен ден, разпределен не равномерно на членовете на домакинствата. За да бъдат коректни изчисленията, формулата ще бъде преобразувана и вместо количества продукция в натура, ще бъде пресметната в стойностна изражение продукцията по цената, която са получавали стопанствата за единица продукт. Там където липсват данни за цени (не продават именно тези продукти) са взети средни изкупни цени по данни на статистиката за същия период.

$$w = \frac{\sum q \cdot p}{t}, \quad (1)$$

където:

- q е произведеното количество продукция по видове;
- t - човекодни, изразходвани от едно стопанство;
- p – цена на единица произведена продукция³.

След изчисление на резултатите от проучването излиза средна производителност на стопанство 33,69 лева дневно или 6637 лева годишна производителност от полупазарно земеделско стопанство.

2.2.2 Икономически резултати от дейността на полупазарните стопанства

За да се разкрие икономическата същност на полупазарните земеделски стопанства, следва да се анализират и икономическите резултати – приходи, разходите направени за производството и печалбата на домакинството.

Приходи от аграрна дейност на полупазарно земеделско стопанство

Както вече бе споменато по горе (виж фигура 6), най-често продавания продукт е млякото, като средната цена на литър (краве) варира в рамките на 28-40 стотинки на литър, според млечността и периода на изкупуване. Приходите включват стойността на реализираната продукция за 2006 г., която е производна от произведената продукция и продадената продукция в натура и цената и, по следната формула:

$$TR = \sum_{i=1}^n B_i \cdot P_i, \quad (2)$$

където:

- TR са получените приходи от реализация на продукцията;
- B_i – количеството продукция в натура от i-тия продукт;
- P_i – цената на i-тия продукт.

При пресмятане на приходите, са използвани реалните продажни цени, които стопаните са получили за своята стока. Приходът на едно стопанство възлиза на 1579 лева годишно. При отчитане на приходите са взети в предвид само продадените количества, произведена продукция.

Разходи за аграрна дейност на полупазарно земеделско стопанство.

Основен проблем по определянето на разходите на ППЗС произтича от трудността да разделят разходите на домакинството от тези за производството. В много случаи бюджета използван, както за нуждите на семейството, така и за вложенията в земеделието е един и същ.

За целта на изследването въпросите, свързани с разходната част бяха изнесени по различните видове разходи и остойностени на база цена на закупуване на отделния ресурс (фиг. 3.).

³ При извършване на продажби от продукцията, приходите са калкулирани по продажна цена. При производството предназначено за лична консумация, са използвани среди цени на продуктите от регионалните пазари.

Фиг. 3. Разходи в лева за аграрна дейност средно на стопанство (в лв.)

Тъй като селскостопанските дейности свързани с растениевъдството са с изразен сезонен характер, са взети в предвид разходите направени не само през 2006 година, а за всички разходи за получената реколта през тази година.

Среден разход на едно стопанство възлиза на 2042 лева годишно. Най-висок разход от общия възлизаш на 24% е за фураж за животни, последван от разходи за наемане на сезонни работници⁴ (11%) както и за напояване и гориво. Социалните плащания в процентно изражение клонят към нула, тъй като само едно стопанство има обявен такъв разход. Интересно да се отбележи, че все повече стопанства имат разходи по застраховане на животните. Обикновено, стопаните застраховат едрия рогат добитък, като застраховка на една крава е 25 лева за 2006 година. В свободен разговор анкетираните споделяха, че са предприели този вид разход, най-вече защото в предходни периоди, част от животните им не са оцелявали, а по този начин се намалява риска от животновъдството. Като допълнение, може да каже, че стопанствата отделят малко средства за изкуствени препарати за производството, което е и добра перспектива, за преминаването им към екологично земеделие. Разходите за изкуствено осеменяване, варират между 20-25 лева на крава, като интересно е, че няма разлика в цената между изкуствено осеменяване и естествено. Също така, от данните във фигурата, може да се потвърдят изводите от литературния анализ, че стопанствата не влагат средства за закупуването на семена и животни (общо 207 лева годишно). От тук също могат да се обос-

новат ниските проходи от дейността на стопанствата.

Печалба от дейност на полупазарно земеделско стопанство

Оперативната печалба на полупазарното земеделско стопанство е равна на разликата между приходите и разходите от дейността. През 2006 г., стопанствата се реализирали загуба средно на стопанство в размер на 463 лева. Загубата, може да бъде обяснена, с това че направените разходи за дейността включват и разходите за продукцията използвана за хранителни нужди от домакинството.

Ако собствената консумация на стопанство се добави към продадената продукция от стопанството (при пресмятане на производителност на труда), то тя възлиза на 6637 лева годишно. От нея като се извадят разходите за дейността (2042 лева), то в този случай, би излязло на печалба в размер на 4595 лева. От тук може да се направи извода, че консумираната продукция от едно стопанство възлиза на 5058 лева.

Изводи и насоки за развитие на полупазарно земеделско стопанство

Има няколко насоки, по които полупазарните стопанства могат да работят, за по успешната им реализация, а именно: увеличаване количеството на производствената продукция. На база проведеното изследване, се установи, че стопанствата имат ниска производителност от декар. Главна причина се оказва използването на некачествени семена и в редица от случаите произведени от самото стопанство. До голяма степен се отнася и същото твърдение за животновъдството. Този проблем може да бъде разрешен чрез въвеждането на по-високодобивни сортове, по продуктивни животни, използване на правилни технологии и др. използването на нова техника за обработване или търсене на по-евтин вариант за обработка на почвите. Изводът е базиран на високите разходи на едно стопанство именно в тази насока. Чрез минимизирането на разходите за 1 декар, печалбата на стопанството би се повишила.

⁴ Тук се включват разходите за овчари, говедари, плащания към кооператив или частно лице за дейности свързани с механизираните услуги.

Преди да се оцени влиянието на действащата аграрна политика върху аграрния сектор, при избора дали да се субсидират малките полупазарни и натурални стопанства би следвало да се отговори на следния въпрос: дали тези стопанства, трябва да бъдат оценявани само чрез икономически показатели или трябва да се включат и социални такива.

Литература

1. Ангелова, В. *Аграрна икономика*, Университетско издателство „Стопанство“ 1999 г., стр. 190-197
2. Кънчев, И., Дойчинова, Ю. *Аграрен мениджмънт*, Университетско издателство „Стопанство“, 2005
3. Михайлов, М., Алексиев, А. *Земеделска икономика*, Академично издателство при ВСИ, 1997
4. Хаджиева, В. и колектив *Планиране на устойчивото развитие на земеделското стопанство*, сп. *Икономика и управление на земеделското стопанство*, 50/5/2005 г.
5. Мишев, Пл., Иванова, Н. и колектив *Промени в ОСП и позицията на България*, *Обща селскостопанска политика и производствените структури в Българското земеделие*, УНСС, 2008, стр. 55
6. Българенски, Ц., Харизанова, Х. *Устойчиво развитие на полупазарните земеделски стопанства: възможности и бариери*, Международна научна конференция „Управление и устойчиво развитие“
7. Buchenrieder, G., Mollers, J., Happe, K., Davidova, S., Fredriksson, L., Bailey, A., Gorton, M., Kancs, A., Swinnen, J., Vranken, L., Hubbard, C., Ward, N., Juvancic, L., Milczarek, D., Mishev, P. *Conceptual framework for analysing structural change in agriculture and rural livelihoods*, 2007, SCARLED D2
8. Aleksiev, A. *Environmental impacts of the CAP on Semi-Subsistence farming in Bulgaria*, Agricultural University, Plovdiv, Bulgaria, 2003, International Conference EU: CAP and Enlargement – An Opportunity for Nature and Environment
9. Balint, B. *Determinants of commercial orientation and sustainability of agricultural production of the individual farms in Rumania*, 04.2003
10. Bachev, H. *National policies related to farming structures and sustainability in Bulgaria*, Institute of agricultural economics, Sofia, 2005
11. Yoveva, A., Mishev, P. *Using Urban Agriculture for Sustainable City Planning in Bulgaria*, UA Magazine 4 - Integration of UPA in Urban Planning, RUAF Foundation, 2001, pp. 14-16
12. Kopeva, D., Mihailov, D. *Agrarian Reform, Regional Development and Business Opportunities in Regions with Ethnically Mixed Populations*, Institute for Market Economics (IME), Sofia, Bulgaria, 2002
13. Mishev, P., Kostov, P. *Subsistence farming in Bulgaria - trends and prospects*, Bulgarian Journal of Agricultural Economics, Vol. 6, 2002, pp. 65-74
14. Multifunctionality of activities, plurality of identities and new institutional arrangements - Capitalisation of research results on the multifunctionality of agriculture and rural areas - Work package: 4(2005)
15. Агродоклад за 2003, 2005, 2007 година
16. НАРЕДБА № 28 от 5.08.2008 г. за условията и реда за предоставяне на безвъзмездна финансова помощ по мярка „Подпомагане на полупазарни стопанства в процес на реструктуриране“ от Програмата за развитие на селските райони за периода 2007 – 2013 г. Издадена от министъра на земеделието и храните, обн., ДВ, бр. 74 от 22.08.2008 г., в сила от 22.08.2008 г.

ECONOMIC RESULTS AGRICULTURAL ACTIVITIES OF THE SEMI-SUBSISTENCE FARMS IN BULGARIA

Hristina Harizanova
University of National and World Economy, Sofia, Bulgaria

Abstract

The small scale farms are spread in all over the new member of EU. One of them use almost all production for self-consumation, but the other part sold the surpluses. It is an important issue to find out what are the economic results of agricultural activities of the the semi-subsistent farms. The methods used in the paper are statistical ones. The main aim is to answer the question - are they really low productiveness producers or they having some advantages in some products? In the paper are compared the statistical data to survey of agricultural farms.